

Henryk Cudak

Ubóstwo ekonomiczne rodziny jako ważny paradygmat dysfunkcji środowiska rodzinnego

---

Pedagogika Rodziny 3/1, 7-17

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Henryk Cudak

Spółeczna Akademia Nauk

Ubóstwo ekonomiczne rodziny jako ważny paradygmat dysfunkcji środowiska rodzinnego

Economical poverty of a family as an important factor of family environment disfunction

Wprowadzenie

Makrospołeczne uwarunkowania życia w globalnym społeczeństwie, szczególnie w ostatnich dziesięcioleciach, ma istotne znaczenie dla przemian aksjologicznych, strukturalnych i funkcjonalnych we współczesnych rodzinach polskich. Mechanizmy wolnego rynku, jakie mają miejsce po transformacji społecznej, politycznej i gospodarczej w Polsce, wpływają w sposób bezpośredni lub tylko pośredni na sytuacje ekonomiczne w środowiskach rodzinnych. Zmiany polityki gospodarowania w ostatnich dwóch dziesięcioleciach w Polsce spowodowały w wielu rodzinach stan bezrobocia jednego bądź obojga rodziców oraz obniżenie realnych dochodów. Narastający kryzys gospodarczy i finansowy, szczególnie w państwach europejskich, w tym i w Polsce, powoduje coraz większą polaryzację ekonomiczną współczesnej rodziny. Oznacza to, że rodziny z wysokim statusem ekonomicznym stają się coraz bogatsze, natomiast rodziny funkcjonujące na poziomie minimum socjalnego stają się coraz uboższe. Niepokojące dla wielu rodzin jest wciąż narastające zjawisko bezrobocia w Polsce. W roku 2011 bezrobocie w społeczeństwie polskim było na poziomie 12,3% [Rocznik statystyczny 2012], natomiast w pierwszym kwartale 2013 roku stan bez możliwości pozyskania pracy wzrósł do 13,6%.

Jeśli chodzi o rodziny polskie funkcjonujące w ubóstwie ekonomicznym, szczególnie te, w których rodzice są bezrobotni, część z nich – lub też przynajmniej jedno z rodziców (ojciec bądź matka) – podjęła decyzję o emigra-

cji zarobkowej. Wyjazdy rodziców do innych państw w celu podjęcia pracy z pewnością podnoszą sytuację finansową rodziny pozostającej w Polsce, ale powodują trudności opiekuńcze, edukacyjne, socjalizacyjne, aksjologiczne i wychowawcze w środowisku rodzinnym w różnym stopniu i zakresie. Trudności te mogą przyczyniać się do powstawania dysfunkcji w różnych sferach życia rodziny. Dysfunkcjonalność wiedzie do zaburzenia stosunków emocjonalnych i interpersonalnych między rodzicami oraz między rodzicami i dziećmi. Zakłócony zostaje klimat życia domowego, tworzy się traumatyczna atmosfera życia rodzinnego. Niezaspokojone są potrzeby psychiczne dziecka, życie rodzinne ulega dezorganizacji. W rodzinie dysfunkcyjnej brak jest celów wychowawczych i życiowych, metody opiekuńczo-wychowawcze występujące w rodzinie są okazjonalne, często niepedagogiczne, a wychowywane tak dzieci niedostosowane do potrzeb, wartości i celów społecznych.

Środowisko rodziny dysfunkcyjnej staje się zaburzone, rozbita jest wspólnota członków rodziny. Więzi emocjonalne między i dzieckiem są osłabione. Rodzice w dysfunkcyjnym środowisku rodzinnym nie eliminują trudności wychowawczych, a także nie potrafią eliminować konfliktów występujących w niekorzystnej atmosferze domowej. Relacje społeczne między rodzicami oraz rodzicami i dziećmi również wykazują oznaki zaburzeń, brakuje dialogu między członkami wspólnoty rodzinnej [Cudak 2007].

Pojęcie rodziny dysfunkcyjnej w sposób prosty, ale niezwykle precyzyjny określa S. Kawula [2007], charakteryzując tę grupę członków, która nie potrafi dostatecznie dobrze wypełniać swoich funkcji rodzicielskich. Rodzina dysfunkcyjna więc to taka rodzina, która nie potrafi sprostać swoim obowiązkom i zadaniom względem swoich dzieci i innych członków rodziny oraz pomyślnie rozwiązywać swoich procesów i sytuacji kryzysowych.

Dysfunkcjonalność rodziny może dotyczyć różnych jej zadań oraz różnego jej zakresu i siły natężenia zaburzeń w wypełnianiu funkcji rodzicielskich. Stąd też wyróżnić możemy dysfunkcję ekonomiczną rodziny, dysfunkcję socjalizacyjną, wychowawczą, opiekuńczą, emocjonalną.

Przedstawione dysfunkcje rodziny są konstruktem teoretycznym, gdyż z reguły jednorodne zagrożenia wypełnianych funkcji rodzicielskich stają się powodem do tworzenia innych niedostatków i zaburzeń w realizacji zadań i obowiązków wyznaczonych rodzicom w stosunku do dzieci i pozostałych członków rodziny. Należy jednak wyrazić pogląd, że pewne zaburzone sfery życia rodzinnego w realizacji funkcji ekonomicznej, opiekuńczej, emocjonalnej, wychowawczej czy socjalizacyjnej stają się dominujące i przyczyniają się do wtórnych, bezpośrednich bądź pośrednich dysfunkcji, obejmujących inne sfery życia w środowisku rodzinnym.

Dysfunkcjonalność ekonomiczna rodziny i jej wpływ na zaburzenia innych funkcji rodzinnych

Rodzina jako podstawowa grupa społeczna i jednocześnie istotne środowisko opiekuńczo-wychowawcze winna być odpowiedzialna wobec społeczeństwa i członków swojej wspólnoty – zwłaszcza dzieci – za realizację wielostronnych zadań, które decydować będą o ich losach edukacyjnych, społecznych i aksjologicznych. Należy zatem uznać, że instytucjonalne rodzinne środowisko wychowawcze, wypełniające różnorodne funkcje rodzicielskie – emocjonalne, opiekuńcze, rozwojowe, socjalizacyjne, edukacyjne i ekonomiczne – jest jednocześnie odpowiedzialne za tworzenie optymalnych warunków do funkcjonowania wewnątrzrodzinnego i pozarodzinnego jej członków, w tym zaspokajania potrzeb materialnych, konsumpcyjnych, psychicznych, biologicznych i społecznych. Właściwe wypełnianie funkcji rodzicielskich to także realizacja innych komponentów życia rodzinnego w postaci tworzenia specyficznej atmosfery życia domowego, wprowadzania dziecka w świat wartości kulturowych, osobistych i ponadczasowych, norm społecznych, ukazywanie mu różnorodnych celów życiowych, przekazywanie sposobów, za pomocą których te cele można osiągać oraz optymalizowanie rozwoju dzieci i młodzieży, umacnianie więzi emocjonalnych między członkami wspólnoty rodzinnej.

W większości rodzin współczesnych w Polsce występują jednak nie do końca właściwe sytuacje oraz postawy i zachowania rodzicielskie. Jeśli w codziennym życiu rodzinnym nasilają się negatywne i trudne sytuacje, brakuje więzi emocjonalnych, wówczas rodzina nie spełnia należycie swych funkcji. Ogranicza ona swe działanie opiekuńczo-wychowawcze i socjalizacyjne. Staje się wtedy rodziną dysfunkcyjną, w której występuje brak lub niedostatek zaspokajania potrzeb biologicznych, uczuciowych i rozwojowych, następuje dezorganizacja środowiska wychowawczego, społecznego, emocjonalnego i strukturalnego.

Jednym z istotnych zagrożeń życia i funkcjonowania wielu rodzin jest problem ubóstwa ekonomicznego. W Polsce zwiększa się liczba rodzin funkcjonująca na pograniczu ubóstwa materialnego lub żyjąca w ubóstwie ekonomicznym. Stan ten powoduje istotny niedostatek zaspokojenia potrzeb kulturowych, rekreacyjnych, edukacyjnych, biologicznych, emocjonalnych i społecznych członków rodzin, w tym przede wszystkim dzieci.

Przez środowisko rodzinne doświadczające ubóstwa materialnego, jak określa R. Kraczlą [1993], będziemy rozumieć rodziny, których zasoby ekonomiczne w pewnym okresie są istotnie niższe od zasobów dostępnych przeciętnej rodzinie w danej społeczności.

Podstawowym kryterium określania sfery ubóstwa ekonomicznego w rodzinie jest wysokość minimum socjalnego, ustalanego okresowo. Rodziny

uzyskujące dochody finansowe na jedną osobę poniżej granicy minimum socjalnego funkcjonują na granicy ubóstwa lub żyją w ubóstwie ekonomicznym.

Ubóstwo materialne jednostek ludzkich i rodzin z jednej strony jest poważnym problemem ekonomicznym, ponieważ wiąże się z brakiem środków finansowych do życia, szczególnie w sferze ubożenia konsumpcyjnego, zdrowotnego, mieszkaniowego. Z drugiej strony ubóstwo materialne rodziny wpływa na pozaekonomiczne obszary życia członków rodziny, głównie na funkcjonowanie społeczne (zaburzone są relacje wewnątrzrodzinne i zewnątrzrodzinne), emocjonalne (stres, nerwowość i agresja rodziców i dzieci), edukacyjne (brak środków finansowych na podręczniki i przybory szkolne), kulturowe (utrudniony dostęp do instytucji kultury i sztuki). Stąd też słusznie dowodzi K. Wódcz [1993, s. 14], że „ubóstwo w społeczeństwach współczesnych nie jest tylko stanem materialnej niepomysłności, lecz także statusem społecznym, a zmiany w kategoriach materialnej egzystencji i dochodu rodzinnego bardzo często nie pozostają bez wpływu na sytuację statusową, na miejsce i rolę w społeczeństwie”.

Ubóstwo ekonomiczne rodziny stanowi jeden z istotnych czynników powodujących dysfunkcjonalność społeczną i emocjonalną środowiska rodzinnego. Dotyczy to zarówno subiektywnego poczucia psychicznego ubóstwa materialnego w swej rodzinie i jej negatywnych konsekwencji socjalizacyjnych, aksjologicznych i wychowawczych, jak i obiektywnych – rzeczywiście istniejącego niskiego bądź bardzo niskiego poziomu życia ekonomicznego rodziny, funkcjonującej poniżej minimum socjalnego.

Funkcjonowanie rodziny poniżej minimum socjalnego bądź w ubóstwie ekonomicznym, często mimo starań rodziców i wielostronnych ich zabiegów o zabezpieczenie podstawowych zasobów konsumpcyjnych, mieszkaniowych, rekreacyjnych, edukacyjnych i kulturowych, to bardzo trudna sytuacja – szczególnie dla bezrobotnych rodziców – którzy są często bezradni w codziennych działaniach rodzicielskich, mają poczucie niewypełniania swych zadań rodzicielskich lub ich znacznego ograniczenia wobec własnej rodziny, szczególnie dzieci [Cudak 2011].

Zagrożenie socjalne i konsumpcyjne rodziny, ubóstwo materialne, w tym i bezrobocie jednego bądź obojwojga rodziców, oznacza najczęściej sytuacje kryzysowe w organizacji codziennego życia środowiska rodzinnego. Stan ten w sposób bezpośredni przyczynia się do dysfunkcji ekonomicznej rodziców i pozostałych członków grupy rodzinnej. Dysfunkcja ekonomiczna rodziny jako dominująca w życiu rodzinnym powoduje często niekorzystną zmianę w codziennych interakcjach społecznych między rodzicami i dziećmi, zaburza proces socjalizacji, zakłóca dotychczasowy system i hierarchię ważności i nadrzędności wartości i norm społecznych. Te negatywne sytuacje kryzysowe, wy-

nikające z ubóstwa ekonomicznego w środowisku rodzinnym, przyczyniają się do powstania dysfunkcji społecznej, w której zachwiane są stosunki społeczne członków rodziny w środowisku lokalnym, dzieci z tych rodzin mają niższą pozycję społeczną w klasie szkolnej, a także w grupie rówieśniczej. Potrzeby społeczne i edukacyjne członków rodziny zostają ograniczone. Dotychczasowe zasady i system wartości przyjmowany i uznawany przez rodziców i dzieci zostaje przewartościowany. Dzieci, a także dorośli członkowie rodziny odczuwają wstyd, a nawet poniżenie społeczne i emocjonalne wobec środowiska lokalnego rówieśniczego i szkolnego.

Ubóstwo ekonomiczne wiedzie też do dysfunkcji społecznej w rodzinie, powoduje systematyczną lub też nagłą izolację i marginalizację społeczną w środowisku, w którym funkcjonują członkowie rodziny. Subiektywnie uznają siebie jako kogoś „gorszego” od innych, dystansują się od wielu problemów społecznych, stają się coraz bardziej biernymi członkami grup ludzkich. Izolacja społeczna rodziców i dzieci jest oczywistym zjawiskiem nie tylko subiektywnej marginalizacji funkcjonowania w grupach rówieśniczych i lokalnych, ale wynika także z potrzeby ukrywania ciężkiej sytuacji materialnej, w jakiej okresowo znalazła się rodzina. Stąd też dzieci i młodzież ze środowisk ubogich materialnie mają poczucie niższej wartości, własnej tożsamości, mają gorszą pozycję społeczną w klasie szkolnej, w grupie rówieśniczej, nie włączają się do aktywności społecznej w zespołach uczniowskich i w środowisku lokalnym. Niski status ekonomiczny rodziny może powodować pogorszenie ocen szkolnych u dzieci, a nawet niepowodzenia edukacyjne, które są konsekwencją braku podręczników, przyrządów szkolnych, negatywnych relacji społecznych z koleżankami i kolegami z klasy szkolnej.

Dysfunkcjonalność społeczna rodzin z ubóstwem ekonomicznym przejawia się także w sferze wewnątrzrodzinnych uwarunkowań. Atmosfera domu rodzinnego bywa zakłócana oskarżeniami żony, iż mąż jako głowa rodziny nie potrafi pozyskać takiej pracy, by zaspokoić potrzeby materialne, konsumpcyjne i edukacyjne dla członków rodziny. Mąż natomiast ma pretensje i krytyczne uwagi do żony, iż nie potrafi gospodarować pozyskanymi pieniędzmi na realizację funkcji rodzinnych, dlatego brak jest środków finansowych i rodzina żyje na poziomie minimum socjalnego. Napięte i traumatyczne relacje między rodzicami znajdują swoje negatywne odzwierciedlenie w społecznych stosunkach między rodzicami i dziećmi. Osłabia się wówczas autorytet rodziców, a szczególnie ojca, we wspólnocie rodzinnej. Stąd też proces socjalizacji w środowisku rodzinnym jest często zaburzony, następuje konfuzja systemu wartości uznawanych przez rodziców i dzieci.

„Pogorszenie sytuacji materialnej i życiowej rodzin bezrobotnych przynosi też konsekwencje w postaci uwarunkowań kształtowania się postaw i zacho-

wań dzieci oraz ocen otaczającej ich rzeczywistości i uznawanych wartości. Brak pracy rodziców osłabia w dzieciach poczucie wartości pracy, utrudnia kształtowanie właściwych postaw wobec własnej, przyszłej aktywności zawodowej. Potencjalne skutki tego potęguje sytuacja na rynku pracy – brak ofert pracy dla młodzieży” [Balcerzak-Paradowska 1995, s. 5].

W rodzinach żyjących w ubóstwie ekonomicznym kształtuje się proces stygmatyzacji społecznej środowiska rodzinnego. Wspólnoty tych członków tworzą własną podkulturę, w której mieszczą się określone dla danej rodziny wzory zachowań, normy postępowania wewnątrzrodzinnego i w środowisku lokalnym i ponadlokalnym. Podkultura aksjologiczna i zachowań tych rodzin jest często dysfunkcyjna, nie zawsze zgodna z uznawaną i przyjmowaną kulturą życia przez ogół społeczeństwa. Hierarchia systemu wartości etycznych, moralnych, ponadczasowych bywa w tej grupie rodzin zachwiana i w miejsce tego systemu przyjmowane są wartości jednostkowe, osobiste, konsumpcyjne, które potrzebne są do przetrwania sfery ubóstwa, radzenia sobie w trudnych sytuacjach życiowych, eliminowania dezaprobaty społecznej.

Dysfunkcja społeczna wynikająca z ubóstwa ekonomicznego generuje w sposób bezpośredni bądź pośredni negatywne doświadczenia emocjonalne, powodując stres i frustrację rodziców i dzieci, a także znacznie większe zachwiania psychiczne członków rodzin w postaci stanów depresyjnych, bierności, obojętności, negatywnych postaw rodzicielskich, często aspołecznych, występującej agresji a nawet przemocy wewnątrzrodzinnej i pozarodzinnej.

Zaburzenie więzi emocjonalnej w rodzinie z ubóstwem materialnym może przybierać różne postaci, począwszy od rozluźnienia więzi uczuciowych między członkami rodziny, poprzez obojętność emocjonalną między rodzicami czy rodzicami i dzieckiem, aż do zaniku więzi emocjonalnych, przechodzącego często w negatywne i wrogie stosunki emocjonalne w rodzinie. Ten chłód emocjonalny i wrogość przejawia się często w rodzinach o dużej sile i dysfunkcjonalności, wynikających z ciągłych konfliktów i nieporozumień małżeńskich.

Rodzice w zaburzonym środowisku rodzinnym, choć mogą starać się stwarzać pozory dbałości opiekuńczej i wychowawczej o dziecko, jednocześnie swym negatywnym zachowaniem i stosunkiem emocjonalnym izolują je od siebie, nie zauważają problemów życiowych dziecka, nie wykazują zainteresowania jego edukacją szkolną.

W rodzinach o niskim i bardzo niskim statusie ekonomicznym, w których z reguły występuje bezrobocie, pojawiają się konflikty najczęściej na tle braków finansowych, niepotrzebnych wydatków, braku gospodarności ze strony żony, nieporadności zawodowej i zarobkowej męża. Kłótnie między rodzicami w rodzinie z dysfunkcją ekonomiczną przejawiają się coraz częściej niż do tej pory i z coraz większym natężeniem emocjonalnym [Marzec 1999]. W rodzinach,

w których uboga jest sfera materialna i konsumpcyjna, powstają z reguły konflikty trwałe, a rodzice nie wykazują skłonności do ich wyeliminowania. Spory i nieporozumienia wciąż potęgują się i uzewnętrzniają w różnych sytuacjach rodzinnych w postaci gwałtownych emocji, werbalnej agresji, sprzeczności interesów i celów.

Konflikty w środowisku rodziny dysfunkcyjnej z przyczyn braku środków finansowych są także tym czynnikiem, który powoduje nerwową, chłodną i traumatyczną atmosferę domową. Negatywna atmosfera w rodzinie charakteryzuje się obojętnością w stosunkach między członkami rodziny, brakiem poczucia bezpieczeństwa, izolacją emocjonalną, nerwowością i niepewnością w życiu psychicznym i społecznym wspólnoty rodzinnej.

Zaburzenie atmosfery domowej występuje w rodzinach ubogich, szczególnie bezrobotnych, które cechuje się różną siłą napięcia i zakresu dysfunkcji rodzicielskiej. Stąd też atmosferę życia rodzinnego w tych rodzinach można określić jako:

- napiętą, pełną nieufności, niedomówień, stwarzającą różne zagrożenia, obfitującą w konflikty;
- hałaśliwą, agresywną, w której występuje przemoc psychiczna, a nawet fizyczna;
- depresyjną, w której występuje smutek, przygnębienie, rezygnacja;
- obojętną, charakteryzującą się brakiem związku uczuciowego z dzieckiem;
- występowanie nadmiaru emocji i problemów życiowych trudnych do rozwiązania [Cudak 2010].

Niekorzystna atmosfera domowa w rodzinie z dysfunkcją ekonomiczną ogranicza prawidłową organizację życia rodzinnego, eliminuje współdziałanie i zaspokajanie potrzeb społecznych, emocjonalnych członków rodziny, szczególnie dzieci. Powoduje także brak bezpieczeństwa, zaburzone są kontakty interpersonalne między rodzicami oraz rodzicami i dziećmi. Brak jest w środowisku rodzinnym wzajemnego poszanowania, zrozumienia i akceptacji. Stąd też dzieci z rodzin ubogich ekonomicznie często odczuwają stan przygnębienia, obojętności, braku aktywności. W sposób bardziej lub mniej uświadomiony izolują się one od środowiska rodzinnego, przeżywają pustkę emocjonalną, która powoduje poczucie zagrożenia, lęku, ograniczenie kontaktów interpersonalnych i uczuciowych. Konsekwencją tego negatywnego stanu psychicznego to proces tworzenia poczucia osamotnienia dziecka we własnej rodzinie.

W rodzinach żyjących na poziomie ubóstwa ekonomicznego, przyczyniającego się do dysfunkcji – niezależnie od jej nasilenia i zakresu – zachowania rodziców powodują zaniedbywanie dzieci w sferze opiekuńczej, wychowawczej, biologicznej, materialnej, edukacyjnej, emocjonalnej i społecznej.

Zaniedbanie opiekuńcze występuje wówczas, gdy nie ma opieki nad dzieckiem, kontroli i odpowiedzialności rodziców za jego bezpieczeństwo i rozwój. Funkcje opiekuńcze w środowisku rodzinnym są ograniczone, brakuje troski rodzicielskiej o właściwą, racjonalną opiekę zdrowotną, wychowawczą i socjalizacyjną.

Zaniedbania wychowawcze w rodzinach dysfunkcyjnych wynikają z błędnych oddziaływań wychowawczych, braku dialogu wewnątrzrodzinnego, nadmiaru stosowanych kar niepedagogicznych, zaburzonych interakcji między rodzicami oraz między rodzicami i dziećmi. Najczęstszym stylem oddziaływania wychowawczego rodzin ubogich, w tym i bezrobotnych, jest styl liberalny i podejmowanie niekonsekwentnych działań wychowawczych, realizowanych przez rodziców w stosunku do dzieci.

Zaniedbania biologiczne przejawiają się w niedostatku lub nawet braku we właściwym i racjonalnym odżywianiu, snu, wypoczynku, potrzeb higienicznych dziecka. Sytuacje te negatywnie wpływają na rozwój fizyczny i zdrowotny członków rodziny.

Zaniedbanie materialne w rodzinach z dysfunkcją ekonomiczną przejawia się ustawicznym brakiem środków finansowych na podstawowe potrzeby konsumpcyjne, mieszkaniowe, socjalne, kulturowe, rekreacyjne, towarzyskie, edukacyjne.

Zaniedbanie edukacyjne w rodzinach z ubóstwem ekonomicznym występuje w postaci dysfunkcji organizacji życia rodzinnego, braku wspierania i pomocy rodzicielskiej w nauce szkolnej dziecka, braku dbałości w realizacji obowiązku szkolnego i wykonywaniu zadań edukacyjnych, ograniczonych możliwości zakupu podręczników, zeszytów i innych przyborów szkolnych, stanowiących pomoc w osiągnięciu pozytywnych rezultatów szkolnych.

Zaniedbania emocjonalne w środowiskach rodzinnych z dysfunkcją ekonomiczną wyrażane są w ubogich uczuciach w relacjach rodzice – dzieci, braku wsparcia psychicznego w trudnych sytuacjach losowych dziecka. Rodzice nie wykazują troski i zainteresowania problemami dziecka. Dziecko pozostaje osamotnione w trudnych sprawach osobistych, życiowych czy szkolnych. Stosunki emocjonalne w rodzinie z ubóstwem materialnym są często zaburzone, przejawiane w sposób okazjonalny i przypadkowy, niedający dziecku poczucia bezpieczeństwa w środowisku domowym.

Zaniedbanie społeczne w rodzinach z dysfunkcją materialną obejmuje zaburzenia w zachowaniach aksjologicznych, które prowadzą do konfuzji wartości prospołecznych, przejawiania zachowań rodzicielskich wykraczających bądź sprzecznych z normami uznanymi społecznie. Ponadto w rodzinach tych następuje ograniczenie w zaspokajaniu potrzeb społecznych, aspiracji życiowych, edukacyjnych i społecznych dzieci. Dysfunkcja ekonomiczna rodziny

oznacza często dysfunkcje społeczne, które przejawiają się w niedostatkach socjalizacyjnych dzieci i młodzieży, w niektórych przypadkach zaś wiodą do ich nieprzystosowania społecznego, wyrażającego się przede wszystkim zaburzonymi interakcjami w komunikacji w grupach rówieśniczych.

Uwagi końcowe

Współczesna rodzina, choć tworzy względnie zamkniętą strukturę i własny system funkcjonowania społeczno-emocjonalnego i aksjologicznego, jest jednak środowiskiem podatnym na wpływy makrospołecznych uwarunkowań. Dynamiczne przemiany gospodarcze, społeczne, polityczne w Polsce na przełomie lat XX i XXI wieku, powodują pewne zmiany w strukturze, funkcjach, modelu wspólnoty rodzinnej. Makrospołeczne paradygmaty życia współczesnego nie są korzystne dla życia ekonomicznego, emocjonalnego i społecznego rodziny polskiej. Mechanizmy wolnego rynku, kryzys gospodarczy, wzrost bezrobocia, rozwarstwienie ekonomiczne społeczeństwa, obniżenie realnej płacy zarobkowej, ubożenie znacznej części ludności powodują sytuacje kryzysowe współczesnych rodzin. Wzrost bezrobocia wśród rodziców (obojga bądź jednego z nich), niskie dochody finansowe za wykonywaną pracę, wzrost kosztów utrzymania stanowią coraz większe ubożenie ekonomiczne w wielu środowiskach rodzinnych. Ubóstwo materialne rodziny jest istotnym komponentem powstawania dysfunkcji ekonomicznej, która powoduje zagrożenia socjalizacyjne, wychowawcze, emocjonalne i kulturowe członków tej wspólnoty, a szczególnie dzieci. Niepokojącym zjawiskiem jest stygmatyzacja ubóstwem materialnym, które naznacza młode pokolenie charakterystycznymi cechami dysfunkcyjności. Całe rodziny, a szczególnie dzieci, w sposób obiektywny, a także subiektywny mają poczucie izolacji społecznej, ulegają dewaluacji własnej wartości w różnych środowiskach ludzkich, grupach rówieśniczych. Jednoczynnikowe dysfunkcje ekonomiczne w rodzinach w dłuższym okresie skutkują dysfunkcjami wielostronnymi w postaci społecznych, aksjologicznych, opiekuńczych, emocjonalnych zaburzeń w zachowaniach, zarówno rodziców, jak i dzieci. Ze względu na fakt, że negatywne uwarunkowania makrospołeczne i mikrospołeczne (wewnątrzrodzinne), wiodące do dysfunkcji środowiska rodzinnego, wciąż narastają i pogłębiają się, prowadząc nawet do sytuacji kryzysowych i w niektórych przypadkach również patologicznych, należy podejmować działania w formach instytucjonalnych i pozainstytucjonalnych w celu ograniczania i eliminowania źródeł i zachowań dysfunkcyjnych w rodzinach współczesnych.

Polityka państwa winna niezwłocznie przyjąć postać całościowego systemu pomocy i wspierania osób oraz rodzin będących w trudnej sytuacji ekonomicznej, a także tych z dysfunkcjami społecznymi i emocjonalnymi. W systemie po-

lityki socjalnej państwa musi występować szeroki zakres działań pomocowych w sferze materialnej oraz podejmowanie wielostronnych działań edukacyjnych, opiekuńczych, doradczych, społecznych i psychicznych, zarówno w stosunku do dzieci, jak i dorosłych członków rodziny. W szeroko rozumianej działalności socjalnej, wspierającej rodzinę dysfunkcyjną z powodu ubóstwa materialnego, muszą integralnie brać udział takie instytucje, jak: Ośrodki Pomocy Rodzinie, Urzędy Pracy, Centra Pomocy Rodzinie, asystenci rodziny, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, Miejskie, Gminne i Powiatowe Ośrodki Pracy Socjalnej, przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazjalne, a także fundacje i organizacje pozarządowe, działające na rzecz pomocy i wspierania rodziny w kryzysowych sytuacjach.

W celu optymalizacji polityki prorodzinnej oraz konieczności eliminowania dysfunkcji ekonomicznej i innych dysfunkcji rodziny, konieczne są racjonalne, także wielostronne formy pracy instytucji socjalno-opiekuńczych i wychowawczych, wspomagające bytowe i psychospołeczne funkcjonowanie rodziców i ich dzieci.

Wczesna diagnoza zagrożeń ekonomicznych, losowych, emocjonalnych i społecznych rodziny oraz niezwłoczna pomoc materialna, edukacyjna, doradcza i emocjonalno-społeczna, realizowana przez kompetentnych pracowników socjalnych, psychologów i pedagogów, może efektywnie eliminować źródła dysfunkcji i innych zagrożeń współczesnej rodziny.

Streszczenie

Zmiany polityki gospodarowania w ostatnich dwóch dziesięcioleciach w Polsce spowodowały w licznych rodzinach stan bezrobocia jednego bądź obojga rodziców, a co za tym idzie, obniżenie realnych dochodów finansowych. Narastający kryzys gospodarczy i finansowy, szczególnie w państwach europejskich, w tym i w Polsce, powoduje coraz większą polaryzację ekonomiczną współczesnej rodziny. W artykule podjęto problem ubóstwa ekonomicznego jako istotnego paradygmatu dysfunkcji środowiska rodzinnego.

Słowa kluczowe: ubóstwo ekonomiczne rodziny, dysfunkcja środowiska rodzinnego.

Summary

The changes of management policy in the last two decades in Poland resulted in the state of unemployment of one or both parents in many families, and therefore, the reduction in real income. The growing economic and financial crisis, especially in European countries, including Poland, cause increasing economic polarization of the modern family. The paper considers the problem of poverty as an important paradigm of economic dysfunction of family environment.

Key-words: poverty of a family, disfunction of family environment.

Bibliografia

- Balcerzak-Paradowska B. (1995), *Dzieci w rodzinach bezrobotnych*, „Przyjaciel Dziecka”, nr 5–6.
- Cudak H. (2010), *Dysfunkcje rodziny i jej zagrożenia opiekuńczo-wychowawcze*, „Pedagogika Rodziny”, nr 3.
- Cudak H., Cudak S. (2011), *Vademecum wiedzy o rodzinie*, Kielce.
- Kawula S., Brągiel J., Janke A.W. (2007), *Pedagogika Rodziny*, Toruń.
- Kraczla R. (1993), *Badania nad ubóstwem. Przegląd głównych nurtów i teorii* [w:] *W kręgu ubóstwa*, red. K. Wódz, Katowice.
- Marzec H. (1999), *Funkcjonowanie rodzin bezrobotnych*, Piotrków Trybunalski.
- Rocznik Statystyczny (2012), Warszawa.
- Wódz K. (1993), *W kręgu ubóstwa*, Katowice.